

Kamusal Alana Eşit Katılımın Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Özeline Tartışılması*

A Discussion on Equal Participation in the Public Sphere in Terms of Gender Equality

Hediye Dumlu¹

"Bu çalışmada sorumlu yazarın "Tanınma ve Yeniden Bölüşüm Talepleri Kavşağında Jürgen Habermas ve Nancy Fraser" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılmıştır.

¹(Dr.), İstanbul, Türkiye

ORCID: H.D 0000-0003-1708-5218

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hediye Dumlu
İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail:
hediye.dumlu@gmail.com

Başvuru/Submitted: 23.03.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.04.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
30.05.2023

Kabul/Accepted: 30.05.2023

Atıf/Citation: Dumlu, Hediye. "Kamusal Alana Eşit Katılımın Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Özeline Tartışılması" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 58 (2023): 39-60.
<https://doi.org/10.26650/arc.1270070>

ÖZ

Siyasal bir kategori olan kamusal alan kavramı, demokratik toplumlarda siyasal düzenlerin örgütlenmesi ve kurumların demokratik meşruiyeti açısından vazgeçilmezdir. İyi işleyen demokratik bir toplumun merkezi kategorilerinden biri olan kamusal alan kavramı, ilk kez modern burjuva kamusal alan modeliyle birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Öznelerarası karşılıklı iletişimsel ilişkilerden doğan bu kamu modelinin herkese açıklık, eşit katılım, serbest erişim ve özgür söylem ilkeleri demokratik bir ilerlemeyi temsil etse de bu ilkeler, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından pratikte tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu çalışmanın amacı, bir taraftan, burjuva kamusal alanının, kadınların kamusal alana eşit katılımını formel olarak dışlayan, kamusal müzakere süreçlerine eşit katılımını enformel olarak engelleyen ve alternatif karşıt kamuların varlığını ve kamular arası ilişkileri ihmal eden cinsiyetçi karakterini tartışmaya açmaktır. Diğer taraftan ise kamusal alana eşit katılımı toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısından yeniden formüle etmenin yollarını araştırmaktır. Bu araştırmada, kamusal alana eşit katılımı yeniden formüle etmek için başvurulabilecek politik teorik yaklaşımlar tartışılmıştır. Bunlardan ilki, formel dışlamanın olmadığı kapsayıcı katılımdır. İkincisi, kamusal müzakere süreçlerinde, paranteze alınan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, açık açık temalaştırılması ve rasyonel eleştirel tartışmaya açılmasıdır. Üçüncüsü, kamusal müzakere süreçlerinde, rasyonel iletişim tarzının yanında, rasyonel iletişime katkı sunacak şekilde rasyonel olmayan iletişim tarzlarının da içerilmesidir. Dördüncüsü, tek bir kamu anlayışına karşı, çoklu kamulara ve kamular arası ilişkilere yer açan bir kamusal yaşam biçimidir. Çalışma boyunca özellikle Nancy Fraser'ın görüşlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, eşit katılım, toplumsal cinsiyet eşitliği, çoklu kamular, kamular arası ilişkiler

ABSTRACT

The concept of the public sphere is a political category and indispensable for the organization of political order and the democratic legitimacy of institutions in democratic societies. This is a central category of a well-functioning democratic society and was discussed for the first time with the model of the modern bourgeois public sphere. Although the principles of this public model such as openness to everyone, equal participation, free access, and free discourse arising from

intersubjective mutual communicative relations represent democratic progress, these principles have not been fully realized in practice in terms of gender equality. One aim of this study is to discuss the sexist character of the bourgeois public sphere that formally excludes the equal participation of women in the public sphere, informally prevents their equal participation in public deliberation processes, and neglects the existence of alternative competing publics and inter-public relations. The also aims to explore ways to reformulate equal participation in the public sphere from a gender-sensitive perspective. This research discusses political theoretical approaches that can be applied to reformulate equal participation in the public sphere. The first of these is inclusive participation without formal exclusion. The second approach involves clearly thematizing and opening up for rational critical discussion the gender inequalities that are bracketed in public deliberative processes. The third approach involves how non-rational communication styles should be included in public deliberative processes in addition to the rational communication style and in a way that contributes to rational communication. The fourth approach involves a form of public life that makes room for multiple publics and for inter-public relations as opposed to a single understanding of the public. Nancy Fraser's views in particular have been used throughout the study.

Keywords: Public sphere, equal participation, gender equality, multiple publics, inter-public relations

EXTENDED ABSTRACT

This work focuses on the bourgeois public sphere, which is the field of political opinion and will formation. This study opens the boundaries of the bourgeois public sphere, which are not sensitive to gender equality, to critical discussion without abandoning the concept of the public sphere. The article discusses these boundaries and the political theoretical approaches to counter them under three headings. The first approach looks at inclusive participation versus gender-specific formal exclusion. Gender-specific formal exclusion derives from the social preconditions of equal participation in the bourgeois public sphere being constrained to male property owners. These social preconditions narrow the scope of equal participation. This narrowing of the political sphere prevents the normative principles of the bourgeois public sphere, which are formulated as openness to all, free access, equal participation, and free discourse, from being fully realized in practice. Expanding the narrowed political space is possible with an inclusive participation approach. As a matter of fact, inclusive participation supports the elimination of the formal exclusion that prevents equal participation in the public sphere and also supports the realization of the normative principles of the public sphere to a certain extent in practice.

The second approach involves democratic public deliberation against gender-specific informal exclusions. One of the gender-specific informal exclusions is the bracketing of gender-based inequalities in public deliberation processes. This gender-specific informal exclusion takes place even when the bourgeois public sphere is not formally excluded. Therefore, equal participation in the public sphere cannot be reduced to the mere discussion of eliminating formal exclusion but also requires looking at public deliberation processes. This is because the bourgeois model of the public sphere brackets inequalities in the public deliberation processes, so everyone interacts discursively as if they were equals. In reality, however, these processes have unequal participants and work to marginalize women. Conversely, in order to enable some degree of gender-sensitive equal participation, the brackets around gender inequalities should be removed by thematizing and discussing these inequalities in public deliberation processes. In other words, the public sphere should be located in a social context that is undisturbed by unequal relations.

Another gender-specific informal exclusion involves the lack of room for different communication styles in public deliberations apart from the rational communication style. The rational communication style may not always be sufficient for exploring the meanings of modern femininity. In order to uncover these meanings, room must be made alongside the rational communication style for non-rational communication styles, which involve multiple forms of everyday communication. Non-rational communication styles contribute to public deliberations in various ways. As one of these communication styles, storytelling is effective for reaching collective judgments by critically rebuilding memory and ensuring accountability. Storytelling is decisive in creating new themes of public interest and embodying justice, as well as facilitating the creation of better arguments and mutual understanding in public discussions. Storytelling connects some suffering with injustice, which is the subject of a more general discussion, and is effective in revealing social knowledge by playing a role in the mutual transfer and translation of experiences and values. It also contributes to a mutual learning that expands thinking. Another non-rational style of communication is rhetoric, which includes the emotional aspects of communication, figures of speech, and different use of symbols. Rhetoric and its impressive, formal, and concrete aspects make public communication more effective and increase mutual understanding and the power to persuade an audience. It helps participants appropriately and understandably communicate their claims and arguments to the audience.

In addition to the positive aspects of non-rational communication styles, negative aspects also exist that can disrupt communicative interactions. These negative aspects are associated with strategic action. Strategic action involves people instrumentalizing others to serve their own ends. In strategic action, participants aim to influence those with whom they interact for their own purposes by resorting to methods such as manipulation, deception, pressure, bribery, threats, and coercion. In communicative action and opposite strategic action, participants consider those with whom they are interacting not as a means to their own ends but as the ends in and of themselves, namely as autonomous actors whose capacity to judge must be respected. Of course, this distinction between strategic action and communicative action does not entail giving up the positive aspects of the non-rational modes of communication. Instead, non-rational communication styles should be considered for their positive contribution to public deliberation while also excluding the aspects associated with strategic action.

The third approach involves a reconceptualization of the public sphere as opposed to the neglect of the multiplicity of competing publics and inter-public relations. Alternative historiography reveals that the bourgeois model of the public sphere neglects the multiplicity of competing publics and inter-public relations. Alternative historiography also documents the existence of multiple informal publics and inter-public relations through examples that have shown the bourgeois public to not be the whole of the public and women to have different ways of accessing public life. These days, however, public relations are not limited to informal multi-public relations solely for forming opinions. Public relations also encompass formal public spheres that involve both the formation of public opinion and decision-making processes. Formal publics are accountable to informal publics and translate public opinion into laws, thereby increasing the power of public opinion.

All three theoretical public approaches to the boundaries of the bourgeois public sphere contribute to the reformulation of equal participation in the public sphere from a gender-sensitive perspective. Inclusive participation helps to eliminate gender-specific formal exclusion. Democratic public deliberation plays a role in overcoming gender-specific informal exclusions, and the reconceptualization of the public sphere requires considering the multiplicity of competing publics and inter-public relations.

Giriş

Jürgen Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde tahlilini yaptığı modern burjuva kamusal alanı, 17. ve 18. yüzyılların Avrupa toplumlarında, burjuva özel kişilerin bir kamu oluşturacak tarzda bir araya gelmesiyle oluşmuştur.¹ Kamusal alan kavramı, ilk ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar, modern bir ilke ve demokratik norm olarak, tarihsel ve zihinsel sürekliliğini korumuştur. Nitekim çağdaş feminist tartışmalarda da kamusal alan kavramı, toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili problemlerin giderilmesinde bir yol sağlayıcı olarak görülmektedir. Kamusal alan kavramına olan bu ilgi, onun günümüz sorunlarına uygun olarak yeniden tartışmaya açılması ve yorumlanması ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu ihtiyaç, burjuva kamusal alanının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olmayan sınırlarından kaynaklanmaktadır. Bu sınırlardan ilki, kamusal alana katılımın toplumsal ön koşullarıdır. Kadınların, burjuva kamusal alanından formel olarak dışlanmasına neden olan toplumsal ön koşullar, mülk sahibi olmak ve erkek olmaktır. İkincisi, kamusal müzakere süreçlerinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin paranteze alınmasıdır. Üçüncüsü, rasyonel iletişim tarzının yanında farklı iletişim tarzlarına yer açılmamasıdır. Burjuva kamusal alanının ikinci ve üçüncü sınırlarından kaynaklı toplumsal cinsiyete özgü enformel dışlamalar, formel dışlamanın olmadığı zamanlarda bile kamusal alana eşit katılımın tam olarak gerçekleşmesini engellemektedir. Dördüncüsü, burjuva kamusal alanının kamunun bütününe temsil ettiği varsayımının alternatif karşıt kamuların varlığını ve kamular arası ilişkileri ihmal etmesidir. Çalışmamızda, burjuva kamusal alanının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olmayan bu sınırlarını eleştirel tartışmaya açmaktayız. İlgili tartışmalarda, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir kamusal katılım anlayışını destekleyen politik teorik yaklaşımlara başvuracak ve özellikle Nancy Fraser'ın eleştirilerinden ve görüşlerinden faydalanacağız.

1. Burjuva Kamusal Alanı

Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde kamusal alanı, toplumsal yaşamımızda “kamuoyuna benzer bir şeyin” kendisi içinde olduğu bir alan olarak tarif eder. Yurttaşların, kamusal bir gövde oluşturmak üzere bir araya toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanır. Bu tarz bir biraradallığı oluşturan yurttaşların eylemleri ne iş ve meslek sahiplerinin özel işleri ile ilgili eylemleri; ne de devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin eylemleri ile benzerdir. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin herkesi ilgilendiren meseleler hakkında bir anlaşmaya varmak üzere, kısıtlanmamış bir iletişime eşitler olarak katılabilirler; yani tartışmalarını toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlüklerinin güvencesi altında sürdürebildiklerinde kamusal bir gövdeyi oluşturabilirler.²

Bütün yurttaşların serbest erişimine ve eşit katılımına açık olan, herkesi ilgilendiren kamusal meselelere ilişkin kısıtlanmamış eleştirel-rasyonel tartışmaların kendisi içinde yürütüldüğü ve kurumsal olarak garanti altına alınan kamusal alanın normatif amacı, “devlet otoritesinin

1 Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, trans. by William Rehg (Cambridge: The MIT Press, 1996), 366.

2 Jürgen Habermas, “Kamusal Alan,” *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yayın, 2004), 95.

halk tarafından bilgiye dayalı ve eleştirel tartışma aracılığıyla kamusal olarak” denetlenmesidir.³ Kavramsal olarak devletten ayrılan kamusal alan, ilke olarak devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve dolaştığı bir alandır. Yine kavramsal olarak resmi ekonomiden ayrılan kamusal alan, alım ve satıma dayalı pazar ilişkilerinin değil, diyaloga dayalı söylemsel etkileşimin alanını ifade eder. Devletin müdahalelerinden ve pazar ekonomisinin işleyişinden bağımsız otonom bir alan olarak varlık gösteren kamusal alan, “demokratik kuram için gerekli olan ayrımları, yani devlet aygıtları, ekonomik pazarlar ve demokratik birlikler arasındaki ayrımları” dikkate almamıza izin verir.⁴ Bu ayrımlar, toplumsal cinsiyet meselesinde kadınların yanlış tanınmasına neden olan kültürel temsillere karşı yürütülen kampanyaların, devlet sansürünü çağıran programlarla karıştırılmasını; ev işi ve çocuk bakımının kadının asli rolü olmadığını dile getiren itirazların, ev işinin ve çocuk bakımının metalaştırılmasıyla eşitlenmesini önleyebilir. İlk durumda, toplumsal cinsiyet meselelerini devlet idaresine; ikinci durumda ise pazar mantığına bağımlı kılmanın, kadınların özgürleşmelerinden yana olup olmadığını sorgulamamıza imkân sağlar.⁵

Kamusal alanda gerçekleşen müzakereler, “devlet iktidarının kullanımına yetki veren bağlayıcı, egemen” kararlarla sonuçlanmaz; aksine “kamuoyuyla, yani bambaşka bir yerde oluşmuş yetkili kararlar üzerine eleştirel fikirlerle sonuçlanır. Kısacası kamusal alan devlet değildir; aksine, devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan ve gayri resmi olarak harekete geçirilmiş hükümet-dışı söylemsel fikirler gövdesidir.”⁶ Bu kamusal gövde, toplumun ihtiyaçlarının devlete iletilmesi ve devletin etkinliklerinin eleştiriye ve denetime tabi tutulması için toplum ile devlet arasında aracılık yapar. Bu açıdan “içinde kamunun kendisini kamuoyunun oluşturucusu olarak örgütlediği bir alan olarak kamusal alan ilkesi,” herkesin kısıtlamasız erişimine açık olan ve devlete ait etkinliklerin demokratik denetimini sağlayan “kamusal bilgi” ilkesiyle uyumludur.⁷

Öyleyse gerçek bir kamuoyu, yurttaşların herkesi ilgilendiren kamusal meseleler hakkında kısıtlanmamış “özgür söylem ve eşit katılım yoluyla oluşturdukları eleştirel kontrol ve dönüştürme merciidir.”⁸ Kamusal akıl yürütme süreçlerinde, ortak meseleler hakkındaki birbirinden farklı kanaatlerin, rasyonel tartışma ve eleştiri süzgecinden geçirilmesiyle oluşturulan kamuoyu, “kanaatleri (...) işleyen eleştirel aklın ürünüdür; böylece kamusal akıl, kanaatlerin toplamı ya da egemen kanaat değildir.”⁹

Kamusal alanda, kamuoyu oluşturmak üzere kamusal topluluk olarak bir araya gelen yurttaşlar arasında gerçekleşen kamusal akıl yürütme, mevcut iktidardan pay almayı değil, mevcut iktidarın temel ilkesine, devletin etkinliklerinin kamusal kılınmasını sağlayan denetim ilkesiyle karşı

3 Thomas McCarthy, “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü’nün 1989 İngilizce Baskısına Giriş,” *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yayın, 2004), 91.

4 Nancy Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yayın, 2004), 104-105.

5 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 104.

6 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 128-129.

7 Habermas, “Kamusal Alan,” 96.

8 Meral Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları,” *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek (İstanbul: Hil Yayın, 2004), 57.

9 Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları,” 42.

koyarak, mevcut iktidarın sadece meşruiyet ilkesini değil; aynı zamanda doğasını da değiştirmeyi hedefler.¹⁰ O halde kamuoyu, “maksadı gereğince ne iktidarın sınırı ne bizzat iktidar ne de bütün iktidarların kaynağı olmak ister. Daha ziyade, kendi aracılığıyla yürütme erkinin karakterinin, bizzat egemenliğin değişmesini hedefler.”¹¹

Kamusal alanın bu normatif amacında, hukuk ve demokrasi arasında bir ilişki kurulur. Buna göre, eşit haklara sahip yurttaşların kendi yaşamları üzerinde kolektif olarak söz sahibi olmalarını mümkün kılan şey, “hukuk güvencesi altındaki eleştirel-rasyonel tartışma sonucu ulaştıkları akla dayalı anlaşma (konsensus) uyarınca devleti denetlemeleridir. Politik sonuç yaratan tüm karar alma süreçlerinin, aklını kullanan yurttaşların tartışarak oluşturdukları genel iradeye bağlanması,” siyasal egemenliğin rasyonelleşmesi anlamına gelir.¹² Bu rasyonellik, siyasal karar alma süreçlerine katılan yurttaşların hukuk güvencesi altındaki eleştirel-rasyonel tartışma yoluyla oluşturdukları en geniş kamusal mutabakatı ifade eden konsensusun, yurttaşların ortak çıkarını ifade ediyor olmasından kaynaklanır. “Bu anlamda burjuva kamusalılığı rasyonellik açısından tarihsel bir ilerlemeyi temsil eder, çünkü devlet yönetimini politik bir sınıfın özel ve keyfi işi olmaktan çıkarır; modern devlet iktidarının meşruluğunun temelini, temel insan hakları ve rasyonel rızaya dayandırır.”¹³ Böylece, kamuoyunun kendisi içinde olduğu demokratik meşruiyet ilkesi olarak kamusal alanın, eleştirel akıl ve rasyonel rızaya dayalı modern özyönetim ilkesiyle tarihsel bağı kurulmuş olur. Bu bağın kurulması, hukuk devleti ve demokrasi arasındaki ilişkiye tekabül eder.¹⁴

Burjuva kamusunun, devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve dolaştığı diyaloga dayalı söylemsel etkileşimin alanı olarak, devletten ve ekonomiden bağımsız otonom bir alanı temsil etmesi; hukuk güvencesi altında kurumsallaşması ve devlet iktidarının meşruluğunu, temel insan hakları ve rasyonel rızaya dayandırması nedeniyle, tarihsel olarak kadınlar açısından da demokratik bir ilerlemeyi temsil etmesi beklenir. Ancak burjuva kamusal alanının, herkese açıklık, eşit katılım, serbest erişim ve özgür söylemden oluşan normatif ilkelerinin, toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde, pratikte tam olarak gerçekleşmediği görülür. Çünkü burjuva toplumunda, kamunun siyasal öz bilinci, Habermas’ın belirttiği gibi, mülk sahibi ile insan rollerinin özdeşleşmesine dayanır. Bu özdeşleşmeye, mal dolaşımının ev ekonomisinin sınırlarını yıkmasıyla birlikte, çekirdek ailenin alanı ile toplumsal yeniden üretimin alanı arasında oluşan sınır zemin hazırlar. Bunun sonucunda, mülk sahibiyle insan rolleri bağdaşır.¹⁵ Mülk sahibi ve insan rolleri arasındaki bu özdeşleşme, mülk sahiplerinin çıkarları ile siyasal özgürlüğü birbirine bağlar. Böylece mülk sahipleri, devletin etkinliklerini müşterek çıkarları doğrultusunda belirleyebilirler.¹⁶

Burjuva kamusu, mülk sahibi ile insan rollerinin özdeşleşmesinden ötürü, kendi temelini burjuva toplumunda bulur. Burjuva kamusunun oluşumu, burjuva toplumunda ekonomik

10 Habermas, “Kamusal Alan,” 99.

11 Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 170.

12 Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları,” 49.

13 Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları,” 49.

14 Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları,” 24.

15 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 95-96.

16 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 132.

ilişkiler ağından ayrılan, ayırt edilebilir bir sivil toplum kültürü ve birliklerin oluşturduğu insan etkinlikleri ve ilişkileri alanına dayanır. Bu insan etkinlikleri ve ilişkileri alanı, Fraser'ın belirttiği gibi, cemiyetler çağı denecek olan çağda ortaya çıkan gönüllü birliklerin oluşturduğu alandır. Ama bu hayırsever, kentli, profesyonel ve kültürel kulüpler ve derneklerden oluşan gayri resmi ağlar, herkesçe erişilebilir olmaktan uzaktır. Daha ziyade, kendilerini evrensel bir sınıf olarak görmeye başlayan ve yönetmeye uygun olduklarını ilan etmeye hazırlanan bir burjuva erkekler tabakasının meydanı ve eğitim yeridir. Bu yer, gittikçe iktidar üssü olmaya başlar.¹⁷ O halde, burjuva kamusal alanının oluşumu, burjuva sınıfının oluşumunda içerilir. Mülk sahibi burjuva erkekler tabakasını ayrıcalıklı kılan bu oluşum sürecinin karakteristiği, burjuva kamusunun siyasal ödevini de belirler. Buna göre, burjuva kamusu “kamusal olarak akıl yürüten toplumun daha ziyade sivil nitelikli ödevlerine (mal dolaşımının emniyete alınması)” ağırlık verdiğinden, “siyasal ödevi sivil toplumun düzenlenmesidir”.¹⁸ Diğer taraftan bu oluşum sürecinin karakteristiği, burjuva kamusuna katılımın sınırlarını çizen toplumsal ön koşulları da belirler. Buna göre, burjuva kamusal alanına katılımın toplumsal ön koşulları, mülk sahibi olmak ve erkek olmaktır. Kamusal alana eşit katılımı sınırlayan bu toplumsal ön koşullar, kadınların burjuva kamusundan formel olarak dışlanmasına neden olur. Bu dışlama, Gülnur Acar Savran'ın belirttiği gibi, egemenliğin rasyonelleşmesiyle çelişir. Çünkü bu rasyonellik, evrenselliği gerektirir.¹⁹

2. Toplumsal Cinsiyete Özgü Formel Dışlamaya Karşı Kapsayıcı Katılım

Burjuva kamusal alan modelinde, mülk sahibi ve insan rolleri arasında kurulan özdeşleşme, yurttaşlık statüsünde billurlaşır. Yurttaşlık statüsü, mülk sahibi insanlara ait olan bir statüyü ifade eder ve kamusal alana eşit katılım, mülk sahibi olma toplumsal ön koşulu altında gerçekleşir. Kamusal alana katılımın, sadece malların mübadelesi yoluyla mülk sahibi olabilen özel şahıslara açık olması, Habermas'a göre, burjuva kamusal alanıyla ilgili bir güçlüğü doğurur. Söz konusu toplumsal ön koşula sahip olmayan kadınlar ve kendi emeğini mübadele eden ücretli işçiler fiilen ve hukuken siyasal kamunun dışında kalırlar.²⁰

Kamusal akıl yürüten siyasal topluluğa eşit katılım için gerekli olan mülk sahibi olma toplumsal ön koşulunun kökleri, Habermas'ın vurguladığı gibi, mal dolaşımı alanında bulunur. Bireylerin yurttaş statüsü kazanabilmeleri için kendi kendilerinin efendileri olması gerekmektedir. Bunun anlamı yalnızca kendilerine ait olanı mübadele ederek kazanç sağlamaları, diğer bir ifadeyle, kimseye hizmet etmemeleridir. Bu bakımdan, yalnızca “özel mülk sahipleri kendi aralarında malların mübadelesi yoluyla mal sahipleri olarak ilişkide bulunurlar. Yalnızca onlar, seçme hakkına ve örnek anlamda aklın kamusal kullanımı yetkisine sahip olabilirler.”²¹

Siyasal kanaat ve irade oluşumuna aktif katılımı engellenen kadınların, burjuva kamusundan dışlanması, kendi emeğini mübadele eden erkeklerle aynı biçimde gerçekleşmez. Çünkü sınıf

17 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 108.

18 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 127.

19 Gülnur Acar Savran, *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019), 156.

20 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 132.

21 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 209-210.

çelişkinin kurumsallaşmasından farklı olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri sadece ekonomik alana değil, özel alana da bağlıdır. “Buradan da anlaşılıyor ki, kadınların siyasal kamudan dışlanması, sadece erkeklerin buraya kendilerine ayrılmış bir kontenjanmışçasına hakim olması anlamında değil, siyasal kamunun yapısı ve özel alanla ilişkisi itibarıyla” toplumsal cinsiyete özgü bir şekilde belirlenmesi anlamında da açık kılınır.²² Kamusal alana eşit katılıma getirilen bu sınırlama ya da kamusal alana ilişkin toplumsal cinsiyete özgü formel dışlama,²³ kamusal alanın ayırt edici normatif ilkeleri olan herkese açıklık, serbest erişim, eşit katılım ve özgür söylemle bağdaşmaz. Toplumsal cinsiyete özgü formel dışlama, kamusal alana eşit katılımın kapsamını daraltarak, normatif ilkelerinin pratikte tam anlamıyla gerçekleşmesini engeller. Bu daralma, kapsayıcı katılıma olan ihtiyacı ortaya çıkarır. Toplumsal cinsiyete özgü formel dışlamanın ortadan kalkması ve kamusal alanın normatif ilkelerinin pratikte belli bir dereceye kadar gerçekleşmesi, kamusal alana kapsayıcı katılımla mümkündür. Bununla birlikte, burjuva kamusal alanı söyleminin formel olarak dışlayıcı olmadığı durumlarda bile kamusal alana eşit katılım tam olarak gerçekleşmeyebilir. Burjuva kamusal alanındaki söylemsel etkileşimlerde karşımıza çıkan toplumsal cinsiyete özgü enformel dışlamalar da kamusal alana eşit katılımın sınırlarını oluşturur.

3. Toplumsal Cinsiyete Özgü Enformel Dışlamalara Karşı Demokratik Kamusal Müzakere

Kamusal alana eşit katılım, formel dışlamanın olup olmaması tartışmasına indirgenemez. Çünkü burjuva kamusal alanı, formel dışlamanın yanında enformel dışlamaların da görüldüğü bir alandır. Enformel dışlamaların ilki, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kamusal müzakere süreçlerinde paranteze alınmasıdır. Toplumsal cinsiyete özgü formel dışlama ortadan kalksa dahi, bu kez de eşitsizlikler söylemsel etkileşim süreçlerinde paranteze alındığından, kamusal alana eşit katılımın tam olarak gerçekleşmesi beklenemez.²⁴ Formel dışlamanın olmadığı durumlarda, katılımcıların doğum ve servetten kaynaklı farklılıkları bir kenara bırakılır, sanki birbirinin eşitleriymiş gibi etkileşimde bulunurlar. Oysa katılımcılar, gerçekte eşit değildirler, yalnızca aralarındaki eşitsizlikler paranteze alınır. Fakat, mevcut eşitsizliklerin, her zaman etkili bir şekilde paranteze alınamadığı da görülür. Çünkü burjuva kamusal alanındaki söylemsel etkileşim süreçleri, avantajlı grupların bağlantıları ve işaretleri olan üslup ve adap-edep protokolleriyle yönetilir. Bu protokoller, enformel olarak kadınları marjinalleştirme ve eşitler olarak kamusal müzakere süreçlerine katılmalarını engelleme yönünde işlev görür. “Burada, herkesin formel ve yasal olarak katılım hakkına sahip olmasının ardından dahi, katılım eşitliğinin önünde hala süregidebilen enformel engeller” olduğunu görüyoruz. Bu nedenle eşit katılım meselesi, “bizim aynı zamanda formel olarak dışlayıcı değil de içerici (kapsayıcı) olan kamusal alanlardaki söylemsel etkileşim sürecine bakmamızı gerektirir.”²⁵

Formel olarak dışlayıcı olmayan, fakat enformel olarak dışlayıcı olan kamusal müzakere süreçlerinde, çoğu zaman dezavantajlı gruplara mensup bireylerin kendini ifade edemediği, ifade

22 Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 22.

23 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 112.

24 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 112-113.

25 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 113.

ettiğinde ise duyulmadığı, dolayısıyla katılım eşitliğinin hala engellendiği görülür. Fraser bunun için fakülte toplantıları ile kadınlar ve erkeklerin birlikte katıldıkları müzakere gruplarını örnek verir. Buralarda gözlemlenen davranışlar, erkeklerin kadınların sözlerini daha çok kesmesi, daha çok söz alma ve konuşma eğiliminde olması ve kadınların müdahalelerinin görmezden gelinmesi şeklinde sıralanabilir.²⁶ Gerçekte var olan eşitsizliklerin paranteze alınarak sanki yokmuş gibi davranılması, bu eşitsizliklerin kamusal alanlardaki müzakere süreçlerine eşit katılımı engellemesini ortadan kaldırmamaktadır. Aksine, Fraser'ın da belirttiği gibi, paranteze alma "genellikle toplumdaki hakim grupların yararına, bağımlı grupların ise zararına" işlemektedir. "Çoğu durumda bu eşitsizlikler etrafındaki parantezleri, bunları açık açık temalaştırmak yoluyla kaldırmak çok daha uygundur."²⁷

Kamusal alana eşit katılımı engelleyen eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine, paranteze alan bir kamusal alanın ciddi sorunlar barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle eşitsiz ilişkilere dayalı "bir toplumsal bağlamda konumlanmış ve bilhassa tayin edilmiş söylemsel alanlar içinde yer alan katılımcıların (konuşmacıların) sanki birbirlerinin toplumsal eşitleriymiş gibi müzakere etmelerinin, ilke bazında dahi mümkün olup olmadığını sorgulamak zorundayız."²⁸ Yukarıdaki açıklamaların gösterdiği gibi, katılımcıların eşitler olarak kamusal alanlardaki müzakerelerde yer alabilmesi için, kamusal alanın formel olarak dışlayıcı olmaması yeterli değildir. Eşit katılımın gerçekleşmesi için toplumsal cinsiyete özgü mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gereklidir. O halde, eşitsiz ilişkilerle bozulmamış bir toplumsal bağlamda konumlanmış bir kamusal alan için, mevcut eşitsizliklerin kamusal müzakere süreçlerinde rasyonel eleştirel tartışmaya açılması gerekir.

Toplumsal cinsiyete özgü enformel dışlamaların ikincisi, kamusal müzakerenin rasyonel iletişim tarzıyla sınırlanmasıdır. Burjuva kamusal alanı, iletişimsel rasyonalitenin üretildiği öznelarası paylaşılan bir alan olarak tanımlanır; rasyonel-eleştirel söylem ya da argümantasyon olarak da adlandırılan bu iletişimsel rasyonalite, öznelarası karşılıklı anlamaya dayalı iletişimsel etkileşimler yoluyla oluşur.²⁹ Kamusal alan kavramına ilişkin rasyonel-eleştirel söylemi merkezine alan bu tanım, Maria Pia Lara'ya göre, seçici bir okumadan kaynaklanır. Bu nedenle de modern kadınlığın anlamlarını keşfetmede iletişimsel pratiklerin önemini ihmal eder. Lara, bu okumanın, özellikle özgürleştirici anlatıların belirli grup kimlikleri ile evrensel karakterdeki ahlaksal iddialar arasında aracılık eden rolünü ihmal ettiğini düşünür. Ona göre bu ihmal, bu belirli gruplara mensup olmayanların bu grupların üyeleriyle birlikte katıldıkları iletişimsel etkileşimler yoluyla, kendilerini kavrayışlarını genişletmeleri için gerekli olan yeni çerçevelerin ortaya çıkmasına yeterince izin vermez.³⁰

Pauline Johnson'a göre Lara'nın eleştirel görüşleri, kamusal alan fikrinin, toplumsal cinsiyete ilişkin keşiflerde ve bunların kamusal alanda temalaştırılmasında, bazı iletişim yollarını içermek

26 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 113.

27 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 114.

28 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 115.

29 Lincoln Dahlberg, "The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?" *Theory and Society* 34, no. 2 (2005): 111.

30 Pauline Johnson, *Habermas: Rescuing the Public Sphere* (New York: Routledge, 2006), 162.

konusunda yeterince açık olmadığını vurgulamaktadır. Oysa modern kadınlar ilk kez, özellikle edebi sunumlar yoluyla kendi yaşam dünyalarını iletişimsel olarak kurmayı öğrendiler. Çünkü edebi sunumlar, kadınları kamusal alandan dışlayan liberal teorilerin engelleri karşısında, kadınlara kendilerini ifade edebilmeleri için olanak sundu. Böylece kadınlar, ihtiyaçlarının ve deneyimlerinin anlaşılması adına dar ve ön yargılı adalet anlayışlarına başvurmak yerine, hikâye tarzında anlatı biçimini kullandılar. Kadınlar engellenmelerine rağmen, farklı yollara başvurarak özel otonomi taleplerinin kamusal olarak tanınması için çabaladılar.³¹

Iris Marion Young da kamusal alan kavramının, yalnızca daha iyi argümanın gücünü takip etmeye izin veren bir iletişim tarzını gerektirdiği yaklaşımını onaylamaz.³² Çünkü iletişimin bu rasyonalist biçimi, kendi ötekisine karşı ve onu dışlayarak tanımlanır. Rasyonel olandan ayrılan ve ötekide içerilen farklı iletişim tarzlarından retorik, mit, metafor, şiir, tiyatro ve tören gibi gündelik iletişimin çoklu biçimleri özel olarak tanımlanarak kamusal müzakerelerin dışında bırakılır. Kamusal müzakere sürecinde, gündelik iletişimin bu çoklu biçimlerinin içerilmemesi, bazı grupların seslerinin diğerleri karşısında ayrıcalıklı hale gelmesine neden olurken; bazı grupların seslerinin de diğerleri karşısında marjinalleşmesine neden olur.³³

Young, rasyonel-eleştirel söylemi temel alan kamusal alan kavramının seslerini marjinalleştirdiği gruplara, kadınları ve Avrupalı olmayanları örnek olarak verir. Bu grupların üyelerinin konuşma kültürleri, Young'ın belirttiği gibi, “daha heyecanlı ve somut olma eğilimindedir, duyguların ifadesine, mecazi dil kullanımına, ses tonunda modülasyona ve geniş jestlere daha çok değer verir.” Buna karşılık, beyaz, orta sınıf erkeklerin konuşma kültürü, “önemli bir jest ve duygu ifadesi olmaksızın daha kontrollü olma eğilimindedir.”³⁴ Rasyonel-eleştirel söylemi temel alan kamusal alan kavramı, kadınların ve ötekileştirilmiş grupların ifade tarzlarını; dolayısıyla seslerini ve konumlarını, beyaz ve orta sınıf erkeklerden oluşan egemen gruplar karşısında değersizleştirme ve dışlama eğilimi taşır. Dahası kavram, kamusal alana meşru giriş kazanmanın tek yolu olarak bu ayrıcalıklı iletişim biçimini benimsemeye zorlar. Ayrıca kavram, bu türden bir tahakkümü rasyonalite ve tarafsızlık arkasına saklayarak, demokrasiye katkı sunmak yerine avantajlı toplumsal grupların çıkarlarını destekleme yönünde işlev görür.³⁵ Oysa “kamusal alanlar yalnızca söylemsel fikirlerin oluşum ortamları değil, ama aynı zamanda toplumsal kimliklerin oluşum ve gerçekleşme alanlarıdır.” Bunun anlamı, katılımcının kendi sesiyle konuşabilmesi, “dolayısıyla da kendi kültürel kimliğini kendi deyiş ve üslubunu kullanarak” aynı anda hem kurabilmesi hem de ifade edebilmesidir.³⁶

İletişimsel rasyonaliteye ayrıcalık tanıyan kamusal alan kavramına getirilen diğer bir itiraz, kavramın iletişimin farklı tarzlarını yalnızca değersizleştirme ve dışlama eğiliminde olmadığı;

31 Johnson, *Habermas: Rescuing the Public Sphere*, 162.

32 Iris M. Young, “Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy,” in *Democracy and Difference*, ed. Seyla Benhabib (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996), 22-25.

33 Dahlberg, “The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?” 113-114.

34 Young, “Communication and the Other,” 24.

35 Eyal Rabinovitch, “Gender and the Public Sphere: Alternative Forms of Integration in Nineteenth-Century America,” *Sociological Theory* 19, no. 3 (2001): 348.

36 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 120-121.

aynı zamanda iletişimin daha iyi bir anlamaya ulaşmayı sağlayacak olan kaynaklarını da iletişimsel rasyonaliteden ayırma eğiliminde olduğu hakkındadır. Bu itiraza göre, akıl/arzu, zihin/beden, bilinç/bilinçdışı vb. arasında olduğu varsayılan ve iletişimsel rasyonaliteye ayrıcalık tanıyan söz konusu ayırım, iletişimsel rasyonaliteye tutarlılık kazandırmak adına yapılmaktadır.³⁷ Rasyonel ve rasyonel olmayan arasındaki bu karşıtlığın, rasyonel-eleştirel tartışmanın daha iyi argümanın gücüne başvurması, katılımcıların tek amacının anlaşmaya varmak olduğundan hareket etmesi ve gerçeği aramanın dışında tüm güdüleri etkisiz kılan koşullar altında gerçekleşmesi nedeniyle üretildiği savunulur.³⁸

Bu karşıtlığı onaylamayan Peter Dahlgren, iletişimin akıl, zihin ve bilinç yanında daha iyi bir anlamaya ulaşmayı sağlayacak bilinçdışı, bedensel ve duygusal boyutlarına da dikkat çeker. Ona göre, konuşmacının kendi özgünlüğüne ve samimiyetine gönderme yapan iletişimin bu boyutları, rasyonel süreçlere katkı sağlar.³⁹ Benzer şekilde Chantal Mouffe, tutkuların ve duygulanımların demokrasiye katkı sağladığını ileri sürer ve rasyonaliteye öncelik veren bir iletişim biçiminin, tutkuların ve duygulanımların bu rolünü ihmal ettiğini vurgular.⁴⁰ Rasyonel-eleştirel tartışmaların duygulardan tamamen arınmış olarak düşünülmemeyeceğini iddia eden Paul Hoggett ve Simon Thompson, rasyonel konuşma ve tarafsız düşünmenin çok çeşitli duygularla etkileşim halinde olabileceğini ileri sürer. Onlara göre sorun, iletişimin duygusal boyutunun ihmal edilmesi ve dar bir çerçeveye hapsedilmesidir.⁴¹ Bununla birlikte, taraflar arasındaki iletişimsel etkileşim duygusal bağlara bağımlı hale gelmemelidir. Aksi halde, yalnızca nedenlerle ilgili olan hakikatin araştırılmasında tarafların iletişime dayalı iş birliği işlevini kaybeder.⁴² Elbette “akıl ve tutkunun iç içe geçmesi muhakkak aklın işleyişini engellemez; aslında onu hem kolaylaştırabilir hem de hayal kırıklığına uğratabilir. Tutkusuz akıl, enerjisiz ve dinamiksiz akıldır.”⁴³ O halde akıl ve duygu arasında, ikilik yerine yapıcı bir ilişki kurulmalıdır. Bu tarz bir ilişki:

Gereksiz veya yanıltıcı ayrıntıları ayırma ve bir konunun özüne inme kapasitesini; bir argümanı ele geçirme ve eleştirel bir şekilde inceleme yeteneğini ve karşı argümanlar ortalıkta dolaşırken, hayati bir gerçeğe inatla tutunabilme yeteneğini destekler. Daha genel olarak, nefret, sevgi ve umut gibi insan duyguları hem başkasını anlama hem de başkaları tarafından anlaşılma kapasitemize büyük ölçüde katkıda bulunur. Örneğin, kaygıya tahammül etme kapasitemiz olmadan şüphe ve açık fikirliliği sürdüremeyiz.⁴⁴

Kamusal müzakere süreçlerinde, daha iyi argümanlara ulaşmak için kullanılan rasyonel iletişim tarzı yanında farklı iletişim tarzlarına da yer açılması, kamusal alanı, herkesin kendini temsil edebileceği bir sahneye dönüştürebilir. Lara, bu sahnede kadınların kendilerini temsil

37 Peter Dahlgren, *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media* (London: Sage, 2000), 100.

38 Paul Hoggett and Simon Thompson, “Toward a Democracy of Emotions.” *Constellations* 9, no. 1 (2002): 109.

39 Dahlgren, *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*, 100.

40 Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox* (London and New York: Verso, 2000), 95.

41 Hoggett and Thompson, “Toward a Democracy of Emotions,” 113.

42 Axel Honneth. “The Other of Justice: Habermas and the Ethical Challenge of Postmodernism,” in *The Cambridge Companion to Habermas*, ed. Stephen K. White (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 304.

43 Hoggett and Thompson, “Toward a Democracy of Emotions,” 114.

44 Hoggett and Thompson, “Toward a Democracy of Emotions,” 114.

etme yollarından birinin yazdıkları hikayeleri anlatmak olduğuna vurgu yapar. Ona göre kamusal alan, ahlaksal meselelerin feminist anlatılarla genişlemesine ve çeşitlenmesine imkân sağlayarak, yeniden tasarlanmasına izin vermelidir. O halde kamusal alan, kadınların kendi taleplerini ve ihtiyaçlarını dile getirme yollarından biri olan hikayelerinin duyulması ve dinlenmesi için önemli bir politik işlev görebilir. Nitekim Lara'ya göre, belli bir konuyu, örneğin zulmü anlamak istediğimizde, belli hikayeler bize bir bakış açısı verirler. Kamusal alanda hikayelerin de sunduğu bakış açıları ile geliştirilen görüşler ve tartışmalar, kolektif yargılara ulaşılmasında etkilidir. “Bu yargılar, hafızayı eleştirel bir şekilde inşa ederek, hesap verebilirliği sağlayarak ve yeni anlatıların kamusal ilgi alanına girmesine izin vererek adaleti somutlaştırmanın temelini oluştururlar.”⁴⁵

Young'a göre de hikâye anlatıcılığı, kamusal tartışmalardaki “iç dışlamalar” karşısında, bütün katılımcıların seslerinin içerildiği kapsayıcı bir iletişime çeşitli biçimlerde katkı sunar. Bazı iç dışlamalar, kamusal tartışmalarda argümanları oluşturmak için başvuru öncüllerin, deneyimlerin ve değerlerin yeterince anlaşılmasından kaynaklanır. Bu tür durumlarda bazı katılımcıların kanaatleri, deneyimleri ve değerleri kamusal tartışmaya hâkim olur ve bu ise diğerlerinin kanaatlerinin, deneyimlerinin ve değerlerinin yanlış anlaşılmasına ve değersizleşmesine neden olur. Bu tür durumlarda, kamusal tartışmadan dışlananların seslerinin duyulmasında, argümanların yeterli olamayacağını ifade eden Young, farklı kanaatlere, deneyimlere ve değerlere sahip olan katılımcılar arasında, karşılıklı anlayışın geliştirilmesinde ve hegemonik görüşün eleştirilmesinde, hikâye anlatıcılığının demokratik iletişime katkı sunabileceğini tartışır.⁴⁶

Kamusal tartışmalarda, katılımcıların ele aldıkları konuları, diğerlerine anlatmak, açıklamak ve haklı çıkarmak için başvurdukları hikâye anlatıcılığı, haksızlığa ve baskıya maruz kalanlar, hâkim normatif söylem içinde bir adaletsizlik iddiasını ifade edecek terimlere sahip olmadığında, meydana gelebilecek adaletsizliği önleyebilir. Diğer bir ifadeyle, hikâye anlatıcılığının haksızlığın sessiz deneyimi ile adalet hakkındaki politik tartışmalar arasında, genellikle önemli bir köprü olduğu söylenebilir. Çünkü “haksızlığı deneyimleyenler ve belki de onu hisseden başkaları, acıyı adaletsizlik olarak ifade etmek için hiçbir dile sahip olmayabilir, ancak yine de bir haksızlık duygusu ile ilgili hikayeler anlatabilirler.”⁴⁷ Bu hikayeler aracılığıyla, diğerleriyle birlikte adaletsizlikleri adlandıran normatif bir dil geliştirebilir ve deneyimlenen acıların neden adaletsizlik olduğuna ilişkin genel bir açıklamaya ulaşabilirler. Buna, kadınların uzun süredir işyerinde deneyimlediği cinsel tacizi örnek olarak verebiliriz. Cinsel taciz, kadınların birbirlerine ve daha geniş kitlelere, işyerinde erkekler tarafından gördükleri muameleler ve bunların sonuçları hakkında hikayeler anlatmalarıyla birlikte, kademeli olarak tanımlanıp adlandırılmıştır. Böylece cinsel tacizin bir adaletsizlik olarak dili ve teorisi geliştirilebilmiştir.⁴⁸

Hikâye anlatımının bir diğer katkısı, “değerlerin, önceliklerin veya kültürel anlamların kaynağını ortaya çıkarmaktır.”⁴⁹ Kamusal tartışmaya katılanlar, birbirinden farklı geçmişlere,

45 Maria Pia Lara, *Narrating Evil: A Postmetaphysical Theory of Reflective Judgment* (New York: Columbia University Press, 2007), 4.

46 Iris M. Young, *Inclusion and Democracy*. (New York: Oxford University Press, 2000), 70-71.

47 Young, *Inclusion and Democracy*, 72.

48 Young, *Inclusion and Democracy*, 72-73.

49 Young, *Inclusion and Democracy*, 75.

geleneklere, değerlere ve kültürlere sahiptirler. Bu farklılıklar arasında kurulacak bir demokratik müzakere, ortak paylaşılan öncüllerden yoksun olursa gerekçeli argümanlarla ilerleyemez. Bu koşullar altında anlatı, belli pratiklerin, değerlerin, sembollerin ne anlama geldiğini, neden önemli olduğunu açıklamaya hizmet edebilir.⁵⁰ Çünkü “normların aksine değerler, çoğu kez argümanla gerekçelendirilemez. Ama keyfi de değildir. Temelleri genellikle kişi veya grupların yerleşik anlatısından ortaya çıkar.”⁵¹

Anlatı, aynı zamanda, “düşünceyi genişleten toplumsal bilginin oluşturulmasına yardımcı olur.”⁵² Buna göre anlatı, yalnızca öznelerin bakış açısından deneyim ve değerlerin karşılıklı olarak aktarılmasını ya da tercüme edilmesini sağlamaz, aynı zamanda, karşılıklı ilişkilerde toplumsal bilginin ortaya çıkarılmasını da sağlar.⁵³ Çünkü “her kişi ve kolektif, yalnızca kendi yaşamları ve geçmişleri hakkında değil, deneyimlerini etkileyen diğer tüm konularla ilgili bir açıklamaya sahiptir. Böylece dinleyiciler, anlatılan hikayelerden kendi konularının, eylemlerinin ve değerlerinin başkalarına nasıl görüldüğünü öğrenebilirler.”⁵⁴ Bu sayede tek bir konumdan elde edilemeyen, çeşitli sosyal konumlardan farklı bakış açılarının etkileşimi ile elde edilebilen kolektif toplumsal bilgiyi üretebilirler. O halde, anlatıların kamusal alan açısından önemi, katılımcıların kendi dar görüşlerinin dışına çıkmasına ve diğerlerinin bakış açılarını dikkate alarak “genişletilmiş düşünceyi” geliştirebilmesine katkı sunması şeklinde ifade edilebilir.⁵⁵

Kamusal iletişimi, iddialar ileri sürmek ve ileri sürülen iddialara makul gerekçeler sunmakla sınırlandıran rasyonel iletişime çeşitli biçimlerde katkı sağlayan bir diğer rasyonel olmayan iletişim biçimi, retoriktir. Retorik, iletişimin korku, umut, öfke, neşe gibi duygusal yönlerini; benzetme, metafor, kelime oyunları, söz dizimi, vb. gibi konuşma figürlerini ve bu figürlerin ürettiği mizahi, ironik, alaycı tarzları; yalnızca konuşma içermeyen görsel medya, işaretler ve pankartlar, sokak gösterileri gibi farklı iletişim biçimleri ve sembollerin kullanımını birlikte kapsar.⁵⁶ Retorik, etkileyici, biçimsel ve somut yönleriyle kamusal iletişimi daha etkili kılarak, dinleyiciler üzerindeki ikna gücünün artmasını ve daha fazla anlamayı sağlar. Zira retorik, Young’ın belirttiği gibi, iddiaları ve argümanları belirli bir duruma ve belirli bir kamuya uygun olarak biçimlendirir.⁵⁷ Lincoln Dahlberg’e göre de retorik, belli kamularda katılımcıların iddialarını dinleyicilere uygun ve etkili bir şekilde iletebilmesine yardımcı olur.⁵⁸ O halde kamusal bir tartışmaya etkili bir katkı, kamusal tartışmanın bağlamı dikkate alınmadan yapılamaz. Bu noktada, konuşmacının retorikçe başvurarak konuşmasını desteklemesi dinleyicilerle daha etkili bir ilişki kurmasını sağlar. Çünkü retorik, “belirli çağrışımları, sembollerini ve taahhütleri çağırarak veya yaratarak konuşmacıyı, izleyiciyi ve olayı oluşturur. Retorik aracılığıyla, konuştuğumuz belirli bağlama ve hedef kitleye

50 Young, “Communication and the Other,” 131.

51 Young, *Inclusion and Democracy*, 75.

52 Young, *Inclusion and Democracy*, 76.

53 Young, “Communication and the Other,” 132.

54 Young, *Inclusion and Democracy*, 76.

55 Young, *Inclusion and Democracy*, 76.

56 Young, *Inclusion and Democracy*, 64.

57 Young, *Inclusion and Democracy*, 68.

58 Dahlberg, “The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?” 119.

uygun bir şekilde pozisyonlarımızı ve mesajlarımızı oluştururuz.”⁵⁹ Bu, bazen marjinalleşmiş grupların seslerinin duyulmasına yardımcı olabilen sokak gösterisi, dans, şarkı, grafiti, poster gibi sivil protesto şeklinde de olabilir.⁶⁰ Anlaşıldığı gibi, bazı zamanlarda önemli bir konu hakkında kamusal tartışma başlatmak, katılımcıların dikkatini çekmek ve onlar üzerinde konunun ciddiyeti hakkında ikna edici bir etki bırakmak için retorığe başvurmak gerekebilir. Bu bağlamda retorik, olumlu kullanıldığında bazen uygun ve etkili bir yol olabilir.

Retorik, akıl yürütmeye başlayan ve yargılamaya doğru ilerleyen süreci de motive eder. İyi bir retorikçi, dinleyicileri ikna etmek için önerileri ve argümanları onların çoğul çıkarlarına ve arzularına yönlendirebilir. Dahası dinleyicileri, çoğul çıkarlarına ve arzularına yönlendirilmiş bu argümanları, birlikte yargıda bulunmak için dönüştürmeye davet edebilir. Böylece katılımcılar, yalnızca ortaya çıkan iddiaları ve argümanları kabul etmezler; aynı zamanda kabul ettikleri bu iddiaların ve argümanların kendi iradelerinden kaynaklandığını da bilirler. Bazen birkaç önerinin rasyonel olarak kabul edilebilirliğinin eş değerinde olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda retorik, bunlar arasından seçim yapmak konusunda ihtiyaç duyulan bağlamı ve motivasyonu sağlar.⁶¹

Ancak retorüğün olumlu katkıları yanında, iletişimsel etkileşimi bozabilen olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Çünkü bu iletişim biçimi, “insanların kendi amaçlarına hizmet etmeleri için başkalarını manipüle ettikleri stratejik eylemle” ilişkilendirilebilir.⁶² Arzu edilen davranışın ortaya çıkarılması ile ilgili olan stratejik eylemde bulunan katılımcılar, dinleyiciler üzerinde belirli etkiler üretmeyi amaçlayarak iletişimsel etkileşimi bozabilirler. “Örneğin, stratejik eylemde katılımcılar, tehditler, rüşvetler veya zorlama gibi bir argümanın esasıyla ilgisi olmayan etkileri ortaya koyarak genellikle birbirlerini etkilemeye çalışırlar.”⁶³ Çünkü stratejik eylemde bulunan katılımcılar, etkileşimde buldukları diğerlerini “kendi amaçlarına ulaşmayı sınırlayan ya da kolaylaştıran araçlar” olarak görürler.⁶⁴ İletişimsel eylemde bulunan katılımcılar ise etkileşimde buldukları diğerlerini, kendi amaçları için bir araç olarak değil, kendilerinde amaç olarak; yani “rasyonel yargılama kapasitesine saygı gösterilmesi gereken otonom aktörler olarak” kabul ederler.⁶⁵ Bununla birlikte, Young’ın haklı olarak işaret ettiği gibi, “daha fazla anlamayı ve iş birliğini amaçlayan iletişimsel eylemler ile başkalarını kendi amaçlarını gerçekleştirmenin bir yolu olarak araçsallaştıran stratejik eylemler arasında ayırım yapmak uygun olsa da bu ayırım rasyonel ve retorik konuşma arasında bir ayırım yoluyla yapılamaz.”⁶⁶

Young, rasyonel olmayan iletişim tarzlarının manipülasyona, baskıya ve damgalamaya yol açabileceği konusunda uyararak kalmaz; uyarısına, bunların rasyonel-eleştirel tartışmanın

59 Young, *Inclusion and Democracy*, 68.

60 Dahlberg, “The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?” 119-120.

61 Young, *Inclusion and Democracy*, 69.

62 Young, *Inclusion and Democracy*, 66.

63 Simone Chambers, *Reasonable Democracy: Jürgen Habermas and the Politics of Discourse* (Ithaca, New York and London: Cornell University Press, 1996), 99.

64 Chambers, *Reasonable Democracy: Jürgen Habermas and the Politics of Discourse*, 100.

65 Chambers, *Reasonable Democracy: Jürgen Habermas and the Politics of Discourse*, 100.

66 Young, *Inclusion and Democracy*, 66.

yerine geçecek iletişimsel pratikler olmadığını da ekler. Ona göre, demokratik iletişimin “normatif idealleri, katılımcıların birbirlerinin gerekçelerine ihtiyaç duymalarını ve bunları eleştirel bir şekilde değerlendirilmelerini önemli ölçüde gerektirir.” Bununla birlikte, rasyonel olmayan “iletişim biçimleri, daha ziyade genişletilmiş bir demokratik katılım anlayışında tartışmaya önemli eklemeler” olarak görülmelidir.⁶⁷ Bu eklemeler, katılımcıların çıkarlarını, deneyimlerini ve fikirlerini birbirine iletmeleri ve öne sürdükleri iddiaların adil olduğuna birbirini ikna etmeleri konusunda demokratik iletişime katkı sağlar.⁶⁸

John Dryzek de iletişimsel eylemlerle stratejik eylemler arasında ayırım yapar. Bu bağlamda, farklı iletişim tarzlarının rasyonel kamusal tartışmalarda içerilebileceğini onaylamakla birlikte, bu içerilmenin şartlı olarak kabul edilebileceğini öne sürer. Bu konuda başvurulabilecek iki testin olduğunu ifade eder: “İlki, baskı ve baskı tehdidi içeren herhangi bir iletişimin dışarıda bırakılması gerekliliğidir. İkincisi ise tikel olanı genel olana bağlayamayan herhangi bir iletişimin dışarıda bırakılması gerekliliğidir.”⁶⁹ Herhangi bir iletişim biçiminin bu iki teste tabi tutulabileceğini belirten Dryzek, bu sayede farklı iletişim biçimlerinin barındırabileceği tehlikelere karşı uyanık olabileceğimizi öne sürer.⁷⁰

Tartışmalarda ileri sürüldüğü gibi, rasyonel olmayan iletişim tarzlarının demokratik kamusal müzakerelere sundukları katkılar göz ardı edilemez. Bu nedenle, rasyonel olmayan iletişim tarzlarının olumsuz yönlerinin, demokratik iletişime katkı sunan olumlu yönlerinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, iletişimsel eylemlerle stratejik eylem arasında ayırım yapılmalıdır. Rasyonel olmayan iletişim tarzlarının, rasyonel iletişim tarzının yanında, demokratik kamusal müzakerelerde olumlu yönleriyle içerilmesi, ancak bu sayede mümkündür.

4. Rakip Kamusal Alanların Çokluğunun ve Kamular Arası İlişkilerin İhmal Edilmesine Karşı Kamusal Alanın Yeniden Kavramsallaştırılması

Burjuva kamusal alanının kamunun bütününe temsil ettiği varsayımı, kamusal alanların çokluğunu ve bunların burjuva kamusal alanıyla ilişkisini ihmal eder. Bu ihmal, Fraser’a göre, burjuva kamusal alanının idealleştirilmesine neden olur.⁷¹ Ona göre, kamusal yaşama erişimin tek tarzı olarak sunulan burjuva kamusal alanı, mevcut eşitsizliğin etkilerini daha da şiddetlendirir.⁷² Oysa burjuva kamusal alanının, kamusal alana erişimin tek tarzı olmadığını; kamusal alanların çokluğunu ve kamusal alana katılımın farklı tarzlarının olduğunu belgeleyen alternatif tarih yazımları vardır. Burjuva kamusunun, kamunun bütünü olmadığını ortaya koyan Mary P. Ryan ve Geof Eley’in alternatif tarih yazımları bunlar arasındadır.

Ryan, 19. yüzyılda Kuzey Amerika’da her sınıftan, ırktan ve etnik kökenden kadınların, oy

67 Young, *Inclusion and Democracy*, 79-80.

68 Young, *Inclusion and Democracy*, 79-80.

69 John Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations* (New York: Oxford University Press, 2002), 68.

70 Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, 68.

71 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 109.

72 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 117.

kullanma yerleri, şehir konseyleri, kamu ofisleri, gazete odaları ve siyasi kulüpleri içine alan resmi kamusal alana erişimi olmamakla birlikte, siyasal kamusal yaşama çeşitli yollardan ulaştıklarını farklı bir tarihsel anlatıya başvurarak ortaya koyar. Bu anlatıya göre kadınlar, köleliğin kaldırılması için öne çıkarak, işçi toplantılarına katılarak ve kendi çıkarlarını eşlerine, babalarına ve oğullarına ödenen aile gelirine yönelik itirazlarla kaynaştırarak, demokratik bakış açısından farklı kamuların yaygınlaşmasını ve bunun da kadınlar açısından yeni politik imkanlara yol açmasını sağlamışlardır. Kamusal yaşamın bu çoklu biçimlerine kadınların da dahil olması, kamusal alana katılımın erkek merkezli standartlarında kırılma yaratmıştır. Bu kırılma, kadınlara ayrılan özel alan ile erkeklere ayrılan kamusal alan arasında bir ilişkinin kurulmasını mümkün kılmıştır. Dahası, kamusal yaşamdaki bu demokratik genişleme, kadınların kendi adına politik olarak örgütlenmeleri için alan da yaratmıştır. Kadın hakları tarihinin ilk sözleşmeleri bu dönemden kalmadır. Örneğin, kadınlara kamuda yer açmanın imkanlarını ve sınırlarını gösteren “Female Moral Reform Societies” adlı kamusal sözleşme, cinsel reform kampanyasıyla bu dönemde etkin kılınmıştır. Bu kampanyayla, cinsel ahlaksızlık erkeğin baştan çıkarıcı eylemleri olarak yorumlanmış ve bu tarz eylemlerde bulunan erkeklere para cezası ya da hapis cezası veren bir yasanın çıkarılması için çalışılmıştır.⁷³

Kadınlar, kamusal alana erişimle birlikte, kendi politik kimlikleri üzerine düşünme ve kendi toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı taleplerini ve ihtiyaçlarını, kamusal meseleler olarak formüle etme imkânı bulmuşlardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile sınıf eşitsizliği arasında köprü kurmuşlar; kamusal alanda yürüttükleri kampanyaları kadın hakları ilkesiyle birleştirmişlerdir. Kamusal alan, bağımsız kadın hareketiyle birlikte, kadınlar için de uygun bir alan haline gelmiştir. Bağımsız bir kamu olarak kadın hakları hareketi, siyah ve beyaz kadınlar için toplumsal cinsiyet meselelerinin geniş gündemini belirlemeye başlamıştır. Bu gündem, yalnızca oy hakkını değil; aynı zamanda evlilik reformunu, eşit ücreti, cinsel özgürlüğü ve üreme haklarını da kapsamına dahil etmiştir.⁷⁴

Bu dönemin Kuzey Amerika’sında, burjuva kamusal alanının dışında gelişen ve kadınların yanında işçilerin, göçmenlerin, Afrikalı Amerikalıların oluşturduğu birbirinden ayrı ve bağımsız kamusal alanlar, politik marjinalleştirmeye ve toplumsal adaletsizliğe karşı kurulmuş karşıt kamusal alanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu toplumsal gruplar, kendi taleplerini ve ihtiyaçlarını kamusal meseleler haline getirerek kamusal alanı genişletmişlerdir. Kamusal alanın genişlemesi, kamusal müzakerenin demokratikleşmesinde rol oynamıştır.⁷⁵ Kamusal alanın genişlemesiyle birlikte deneyimlenen demokratik müzakere pratiği, burjuva kamusal alanında rastlanmayan bir tarzda, bir yandan çoklu kamulardan oluşan merkezsiz bir kamusal alan kavramını desteklemiş; diğer yandan ise yurttaşların haklarının genişlemesine hizmet etmiştir.

Ryan’ının alternatif tarih yazımı, Fraser’a göre, kamusal alanların çokluğunu ve kadınların kamusal yaşama katılmalarının farklı tarzlarını göstererek, kadınların kamusal alandan dışlandığına ilişkin görüşün ideolojik olduğunu ortaya koymaktadır. “Çünkü böyle bir görüş,

73 Marry P. Ryan, “Gender and Public Access: Women’s Politics in Nineteenth-Century America,” in *Habermas and the Public Sphere*, ed. Craig Calhoun (Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press, 1996), 270-272.

74 Ryan, “Gender and Public Access,” 281-282.

75 Ryan, “Gender and Public Access,” 283-284.

sınıf ve toplumsal cinsiyet ön yargıları taşıyan ve burjuva kamusunun genel kamunun bizatihi kendisi olduğuna ilişkin iddiasını irdelemeden kabul eden bir kamusal anlayışına” dayanır.⁷⁶

Burjuva kamusunun, kamunun bütünü olmadığını gösteren Eley’in alternatif tarih yazımı da birbiriyle çatışan karşıt kamular çokluğunun varlığını onaylar ve bu kamuların burjuva kamusu ile yaklaşık aynı zamanda ortaya çıktıklarını belgeler. Oysa Habermas’ın tahlilini yaptığı burjuva kamusal alan modelinde, bütün bu çeşitlilik ihmal edilir ve kamusal alanın her zaman çatışma içinde kurulduğu gözden kaçırılır. Bu nedenle Eley’in belirttiği gibi, “burjuva kamusunun ortaya çıkışı, hiçbir zaman yalnızca mutlakiyete ve geleneksel otoriteye karşı mücadeleye tanımlanmamıştır; aynı zamanda halkı kapsama sorununa da hitap etmesi gerektirir.”⁷⁷

Ryan’ın ve Eley’in alternatif tarih yazımında, burjuva kamusal alanının genel kamunun bizatihi kendisi olduğuna ilişkin kamusal anlayışının doğru olmadığı ve kamusal alanın, kamular arası ilişkilerle oluştuğu tezi netlik kazanır. Fraser’a göre, Ryan ve Eley’de rastladığımız bu revizyonist tarih yazımında, Habermas’ın burjuva kamusal alanına ilişkin perspektifinde ağırlıklı olarak yer verilmeyen dışlamalar ve çatışmalar kurucu nitelikler olarak yer alırlar. Bu nedenle, kamusal alanın anlamında değişime neden olurlar. “Artık bu durumda, burjuva kamusal alan anlayışının basitçe gerçekleşmemiş bir ütopyik ideal olduğu varsayımını sürdüremeyiz; çünkü bu anlayış aynı zamanda yeni ortaya çıkan bir sınıf egemenliği biçimini meşrulaştırma yönünde işlev gören erkek yanlısı ideolojik bir nosyondur.”⁷⁸ Bu nedenle Fraser, eşit katılım idealine ulaştıracak, avantajlı ve dezavantajlı gruplara mensup bireyler arasında var olan eşitsizliği azaltacak kamusal yaşam biçiminin, kamular arası ilişkilerin ürünü olması gerektiğini ve kamusal yaşamın kurumsal yapısının gayri resmi çoklu kamuları kapsamaması gerektiğini ileri sürer.⁷⁹

Günümüzde, iyi işleyen demokratik bir kamusal alanın ön koşulu, burjuva kamusal alan modelinde iddia edildiği gibi, devlet ve sivil toplum arasına keskin bir ayırım çizgisi çizmek değil; devlet ve sivil toplumun birbiri ile kesişmesi olduğundan, kamular arası ilişkileri, yalnızca gayri resmi çoklu kamular arası ilişkiler olarak ele alamayız.⁸⁰ Daha ziyade, gayri resmi çoklu kamular ile resmi kamular ya da Fraser’ın ifadesiyle, zayıf kamular ile güçlü kamular arasındaki ilişkileri de içerecek şekilde yeniden ele almalıyız. Zayıf kamular, demokratik müzakere pratiği yalnızca kamuoyu oluşturma süreciyle sınırlı olan ve eş zamanlı olarak karar alma sürecini içermeyen gayri resmi çoklu kamulardır. Buna karşılık güçlü kamular, parlamenter egemenliğin ortaya çıkışı ile devletin içinde bir kamusal alan olarak işlev görmeye başlayan egemen parlamentolardır. Bunlar hem kamuoyu oluşturma hem de karar alma sürecini birlikte kapsayan kamulardır. Bağlayıcı kararların ya da yasaların müzakere edildiği kamusal alan olarak parlamento, yalnızca siyasal egemenliğin meşruluk kazandığı ya da meşruluktan yoksun bırakıldığı bir alan değil; aynı zamanda ve eş zamanlı olarak siyasal egemenliğin söylemsel olarak yetkilendirildiği bir

76 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 109-110.

77 Geof Eley. “Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century,” in *Habermas and the Public Sphere*, ed. Craig Calhoun (Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press, 1996), 306.

78 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 110.

79 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 116.

80 Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” 128.

alandır. Kamusal alanın, parlamenter egemenliğin ortaya çıkmasıyla birlikte yaşadığı bu tarihsel dönüşüm, devlet ve sivil toplum arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Böylece burjuva kamusal alanının devletin bağlayıcı kararlarını kamuoyunun eleştirel denetimine tabi tutma görevinin ancak devlet ve sivil toplum arasına keskin bir ayrım çizilmesiyle işlerlik kazanabileceği iddiası zayıflamıştır. Fraser'a göre bu dönüşüm, demokratik bir ilerlemenin göstergesidir. Çünkü zayıf kamulara karşı sorumlu olan güçlü kamular, kamuoyunu yasalara tercüme ederek kamuoyunun gücünün artmasını sağlamıştır.⁸¹

Fraser, güçlü kamuları yalnızca parlamenter kamularla sınırlamaz. Kamuoyunu yetkili kararlara dönüştüren güçlü kamuların kendi kendini yöneten kurumlar biçiminde çoğalmasının imkanları üzerinde durur. Fraser'a göre, kendi kendini yöneten iş yerleri, kreşler ve mahalle toplulukları, fikir oluşumu ve karar almayı birlikte içerecek şekilde, yarı doğrudan ya da doğrudan demokrasi alanları oluştururlar. Ancak bu tarz güçlü kamuların da parlamenter kamular gibi sorumlu oldukları kamusal alanlarla olan ilişkisi yanıtlanmayı bekleyen önemli bir soru olarak kalır. Bu soru, özellikle karar alma süreçlerine doğrudan katılmamakla birlikte, alınan kararlardan etkilenenlerin varlığı dikkate alındığında daha da önemli hale gelmektedir. Bu nedenle, etkilenen insanların söz konusu kararlar üzerinde meşru söz söyleme hakları için farklı bir güçlü kamu ya da zayıf kamuya ihtiyaçları olacaktır.⁸²

Fraser, her ne kadar bu önemli soruyu yanıtlamadan bırakmış olsa da kamusal tartışmalara eşit katılımı tek bir kamusal alandan ziyade zayıf kamular ve güçlü kamular ile kamular arasında akan iletişimin teşvik edebileceği kanısındadır. Diğer taraftan kamular arası iletişim, farklı kamuları ortak kesen daha geniş bir demokratik kamusal alan olasılığını dışlamaz. Çünkü kamusal alan kavramı, Fraser'ın belirttiği gibi, bireylerin farklı kamulara katılmalarına ve aynı anda birden fazla kamuya üye olmalarına izin vererek, kamular arası ilişkileri ortak kesebilen iletişimi ilke olarak barındırır.⁸³

Seyla Benhabib, kamusal alana eşit katılım ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından Fraser'ın kamular arası ilişkilerden oluşan kamusal yaşam önerisini destekler. Nitekim ona göre, kadınlara kendi talep ve ihtiyaçlarını kendi sesleri ile duyurabilme imkânı sunan siyasal katılım, tartışma ve kanaat oluşumunun alanı olan zayıf kamular, örneğin özel ve kamusal arasındaki sınırların yeniden düşünülmesine ve yeniden formüle edilmesine hizmet edebilir. Diğer taraftan Benhabib, toplumsal hareketlerde ifadesini bulan zayıf kamular ile egemen parlamentolarda ifadesini bulan yasa yapımının alanı olan güçlü kamular arasındaki iletişim akışının gerekliliğine de vurgu yapar. Farklılıkları bastıran tek ve homojen bir kamusal alan yerine, farklılıkları kapsayan bir kamusal alan modelini savunur.⁸⁴

Young da kamusal alana eşit katılım ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından zayıf kamuları

81 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 129.

82 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 130.

83 Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı," 122.

84 Seyla Benhabib, "Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy," in *Democracy and Difference*, ed. Seyla Benhabib (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996), 83-84.

destekler. Bu bağlamda rasyonel olmayan iletişim tarzlarından retoriğin ve hikâye anlatıcılığının zayıf kamulara katkısına dikkat çeker. Zayıf kamulardan bazıları, birbiriyle örtüşen ve birbiriyle etkileşime giren kimi marjinalleştirilmiş sosyal konumlar ve belli çıkar grupları etrafında örgütlenen kamularken, bazılarıysa belirli değerleri ya da kültürü paylaşan kamulardır. Retorik hem belirli bir kamuya uygun iletişimin oluşturulmasına yardımcı olur hem de bu iletişimin diğer kamulara tercüme edilmesini sağlayarak, kamular arası iletişimin kurulmasında olumlu bir siyasal işlev üstlenir.⁸⁵ Diğer taraftan zayıf kamular, bireylerin deneyimledikleri benzer sorunları ve bu sorunların olası çözümlerini genellikle hikâye anlatımı yoluyla siyasallaştırdıkları alanlardır. Young, dayak ve cinsel tacizin kadın hareketindeki bazı kişilerin dahil olduğu bilinç yükseltme süreçlerinde, siyasal bir sorun haline getirilmesini buna örnek olarak verir.⁸⁶ Young burada, retoriğin ve hikâye anlatıcılığının, siyasal düzenlemeye ihtiyaç duyan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin zayıf kamularda kamusal mesele olarak formüle edilmesinde ve diğer kamulara tercüme edilmesinde, rasyonel iletişime katkı sağlayabileceğine dikkat çeker. Böylece retoriğin ve hikâye anlatıcılığının olumlu yönlerinin, yalnızca kamu içi iletişimi değil; aynı zamanda kamular arası iletişimi de kolaylaştırabileceğini vurgular.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir katılım anlayışı, çoklu kamulardan ve kamular arası ilişkilerden oluşan kamusal yaşam biçiminde, belli bir dereceye kadar sağlanabilir. Nitekim bu kamusal yaşam biçimi, eşit katılımı, formel ve enformel olarak dışlayıcı olan tek bir kamuya göre çok daha fazla teşvik eder. Farklılaşan taleplerin ve ihtiyaçların müzakere edilebilmesi için daha elverişlidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kamusal mesele olarak temalaştırılmasına ve tartışılmasına yer açarak, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz ilişkileri azaltmaya yardımcı olur. Katılımcıların seslerinin duyurulması; karşılıklı anlamanın, bilgi edinmenin ve öğrenmenin sağlanması ve daha iyi argümanların ortaya çıkarılması için rasyonel iletişim tarzının yanında, farklı iletişim tarzlarının da kamusal müzakerelerde içerilmesine izin verir. Bu gerçeklerle, Fraser'ın kamusal alan kavramını yeniden kavramsallaştırarak, burjuva kamusal alanının cinsiyetçi karakterinin aşılmasına ve kamusal alana eşit katılımın, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir biçimde yeniden formüle edilmesine önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Habermas'ın tahlilini yaptığı burjuva kamusal alanı, çağdaş demokrasi tartışmaları açısından önemini korusa da onu bu tartışmalar için yeterince elverişli kılmayan zayıflıklar içerir. Bu zayıflıklardan bazıları, toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarında gün yüzüne çıkar. Burjuva kamusal alanını toplumsal cinsiyet eşitliği açısından elverişsiz kılan zayıflıkları, onun dışlayıcı sınırlarından kaynaklanır. Çalışmamızda, burjuva kamusal alanının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olmayan dışlayıcı sınırlarını, kamusal alan kavramını terk etmeden eleştirel tartışmaya açtık. Tartışmalarımızda, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bazı politik teorik yaklaşımlara başvurduk. Söz konusu yaklaşımlardan ilki olan kamusal alana kapsayıcı eşit katılımı, formel dışlamalara karşı; ikincisi olan demokratik kamusal müzakereyi, enformel dışlamalara karşı;

85 Young, *Inclusion and Democracy*, 69.

86 Young, *Inclusion and Democracy*, 73.

üçüncüsü olan kamusal yaşam biçimini, kamusal alanların çokluğunun ve kamular arası ilişkilerin ihmal edilmesine karşı savunduk. Kamusal alana eşit katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısından yeniden düşünmenin imkanlarını sunan bu yaklaşımların, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri azaltmayı teşvik ettiğini öne sürdük.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Benhabib, Seyla. "Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy." In *Democracy and Difference*, edited by Seyla Benhabib, 67-94. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- Chambers, Simone. *Reasonable Democracy: Jürgen Habermas and the Politics of Discourse*. Ithaca, New York and London: Cornell University Press, 1996.
- Dahlberg, Lincoln. "The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?" *Theory and Society* 34, no. 2 (2005): 111-136.
- Dahlgren, Peter. *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage, 2000.
- Dryzek, John. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Eley, Geof. "Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century." In *Habermas and the Public Sphere*, edited by Craig Calhoun, 289-340. Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press, 1996.
- Fraser, Nancy. "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı." *Kamusal Alan*. Editör Meral Özbek, 103-133. İstanbul: Hil Yayın, 2004.
- A. Savran, Gülnur. *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2019.
- Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by William Rehg. Cambridge: The MIT Press, 1996.
- Habermas, Jürgen. "Kamusal Alan." *Kamusal Alan*. Editör Meral Özbek, 95-103. İstanbul: Hil Yayın, 2004.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Çeviren Tanıl Bora ve Mithat Sançar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Hoggett, Paul and Thompson, Simon. "Toward a Democracy of Emotions." *Constellations* 9, no. 1 (2002): 106-126.
- Johnson, Pauline. *Habermas: Rescuing the Public Sphere*. New York: Routledge, 2006.
- Lara, Maria Pia. *Narrating Evil: A Postmetaphysical Theory of Reflective Judgment*. New York: Columbia University Press, 2007.
- McCarthy, Thomas. "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün 1989 İngilizce Baskısına Giriş." *Kamusal Alan*. Editör Meral Özbek, 95-103. İstanbul: Hil Yayın, 2004.
- Mouffe, Chantal. *The Democratic Paradox*. London and New York: Verso, 2000.
- Özbek, Meral. "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları." *Kamusal Alan*. Editör Meral Özbek, 19-91. İstanbul: Hil Yayın, 2004.

- Rabinovitch, Eyal. "Gender and the Public Sphere: Alternative Forms of Integration in Nineteenth-Century America." *Sociological Theory* 19, no. 3 (2001): 344-370.
- Ryan, Marry P. "Gender and Public Access: Women's Politics in Nineteenth-Century America." In *Habermas and the Public Sphere*, edited by Craig Calhoun, 259-289. Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press, 1996.
- Young, Iris M. "Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy." In *Democracy and Difference*, edited by Seyla Benhabib, 120-135. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- Young, Iris M. *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2000.